

Dorpsuitbreiding te Westerbroek (gemeente Hoogezand-Sappemeer)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Administratieve gegevens

provincie: Groningen
gemeente: Hoogezand-Sappemeer
plaats: Westerbroek
toponiem: Boekhors/Vonderpad
bevoegd gezag: gemeente Hoogezand-Sappemeer
opdrachtgever: Jack Koster Houses
centrumcoördinaat: 241.781/578.123
kaartblad: 7G
onderzoeksmeldingsnummer: 60329
beheer documentatie: Libau, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, gemeente Hoogezand-Sappemeer en E-depot
uitvoerder: Libau
rapportnummer: 14-33
auteur: M. de Jong MA
autorisatie: drs. J. Molema
telefoon: 050-3126545
fax: 050-3123362
e-mail: info@libau.nl

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Planvoornemen

In opdracht van Jack Koster Houses, vertegenwoordigd door dhr. J. Koster, is een bureauonderzoek uitgevoerd voor een locatie te Westerbroek in de gemeente Hoogezand-Sappemeer (zie figuur 1). De locatie ligt aan de zuidwestzijde van de dorpskern, ten zuiden van de straat Boekhors en ten westen van het Vonderpad. Aanleiding voor het onderzoek is een voorgenomen dorpsuitbreiding van twaalf woningen. De nieuwe dorpsuitbreiding zal tevens worden ingericht met infrastructuur, waterpartijen en bossages. De locatie waar de werkzaamheden zijn beoogd wordt hieronder verder aangeduid als plangebied. Het totale oppervlak ervan bedraagt circa 7400 m².

Figuur 1: Westerbroek en omgeving (Topografische atlas Groningen). Het plangebied is aangegeven met een rode ellips. In de inzet is een recente luchtopname van het plangebied opgenomen (Bing Maps). De ligging van het plangebied is hierin aangegeven met een rood kader.

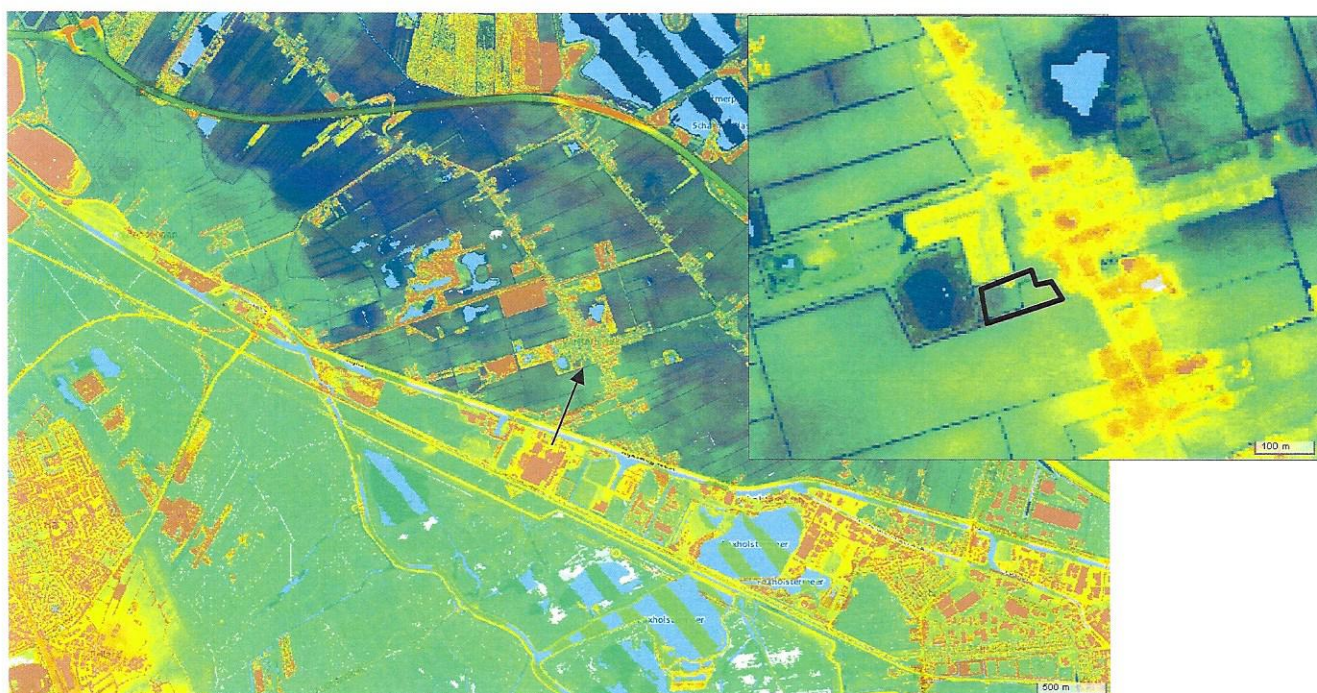
Aardkundige en landschappelijke informatie

Westerbroek ligt ten oosten van de rivier de Hunze en ten noordwesten van Foxhol en het Foxholstermeer. Westerbroek ligt op de Hunzevlakte, lange tijd was dit een uitgestrekt veengebied. Na afloop van de laatste ijstijd ontstond hier geleidelijk een pakket hoogveen. Dit werd veroorzaakt door zeespiegelstijging gecombineerd met een verslechterde waterafvoer en een toenemende vernatting van het landschap; geleidelijk vormde zich een veenpakket van ongeveer 2,5 m dikte (Molema, 2003: p. 22). In de loop van de middeleeuwen begon men met de ontginning van het hoogveen, waarbij de kavels georiënteerd zijn op de Hunze. Westerbroek is vervolgens in de 13de eeuw ontstaan. Vanaf de 17de eeuw werd begonnen met grootschalige verveningen.

Op de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen is aangegeven dat Westerbroek op een dekzandwieling ligt (code Nw1; zie bijlage Fysisch geografische kaart). Het plangebied ligt op de rand van de dekzandwieling die hier in westelijke richting overgaat in een dekzandvlakte (code Nv2). Pal ten westen van het plangebied ligt een (restant van een) petgat (code O11). Het petgat is één van de sporen in het landschap die nog verwijzen naar het veenlandschap dat zich hier in het verleden bevond. De geomorfologische kaart geeft aan dat op de dekzandwieling nog 'ten dele afgegraven veen' aanwezig is (code 3L10; zie bijlage Geomorfologische kaart). Ook is aangegeven dat de dekzandvlakte ten dele verspoeld is door veen en/of overstromingsmateriaal (code 2M14). Op de fysisch geografische kaart is duidelijk te zien dat tot in Waterhuizen overstromingsmateriaal, namelijk een kleipakket, door opgestuwd zeewater in de bedding van de Hunze is afgezet (code Mv2; zie bijlage Fysisch geografische kaart).

De bodemkaart geeft aan dat van oost naar west veldpodzolgronden, bestaande uit leemarm en zwak lemig fijn zand (code Hn21) en moerige podzolgronden met een moerige bovengrond (code vWp) in het plangebied aanwezig zijn (zie bijlage Kaart archeologie). De veldpodzolgronden liggen ter plaatse van de dekzandwieling. Podzolbodems ontwikkelen zich in dekzand met een goede ontwatering. Daarmee vormen podzolbodems een indicatie voor bewoningsmogelijkheden in de prehistorie. Voldoende droge locaties, bij voorkeur iets hoger gelegen dan de directe omgeving, waren met name in de steentijd zeer geschikt voor bewoning. Vooral wanneer in de nabije omgeving tevens water beschikbaar is. Vanwege de veengroei (zie hierboven) is het plangebied vanaf de bronstijd tot in de loop van de middeleeuwen niet geschikt geweest voor bewoning. Door de ontginningen is in het plangebied geen veenpakket meer aanwezig. De moerige bovengrond in een deel van het plangebied hangt samen met de voormalige veenbedekking. Ter plaatse van de veldpodzolgronden ligt het oude, pleistocene dekzand opnieuw aan het maaiveld.

Het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) geeft de relatieve hoogten van het landschap weer. Ten westen van Westerbroek is de flank van de Hondsrug te zien (zie figuur 2). In noordelijke en oostelijke richting neemt de hoogte af in het gebied van de Hunzevlakte. Westerbroek ligt op een dekzandwieling in de Hunzevlakte. Het plangebied ligt op de westelijk flank van de dekzandwieling. De hoogte verloopt in het plangebied vanaf ongeveer 0.5 –NAP naar ongeveer 1.5 –NAP. Het petgat, ten westen van het plangebied, is duidelijk herkenbaar als laagte.

Figuur 2: Hoogteverschillen in en rondom Westerbroek (www.ahn.nl; AHN2). Het plangebied is aangegeven met een pijl. In de inzet is een aangepast kaartbeeld van Westerbroek en de directe omgeving opgenomen waarin de begroeiing en de bebouwing zijn uitgefilterd (AHN1). Het plangebied is hierin omgeven met een zwarte omlijning.

Archeologische en historische informatie

Het plangebied is niet geregistreerd op de Archeologische Monumentenkaart (AMK; zie bijlage Kaart archeologie). Ook zijn uit het plangebied geen archeologische waarnemingen of vondstmeldingen bekend (althans geen waarnemingen geregistreerd in de archeologische database Archis). Het meest nabijgelegen

bekende archeologische terrein ligt ongeveer 300 m ten zuiden van het plangebied (AMK-terrein 8791). Mogelijk zijn hier resten van de veenborg Langwijk uit de nieuwe tijd aanwezig. Een veenborg is een buitenplaats in het veengebied. Ook ten noorden van Westerbroek ligt een veenborg (AMK-terrein 8790). De overige AMK-terreinen in de (wijdere) omgeving betreffen: een vindplaats met nederzettingsresten uit het neolithicum en/of mesolithicum en sporen van activiteiten uit de late middeleeuwen (AMK-terrein 14934 en vondstmelding 420047) en een rivierduin langs de Hunze met nederzettingsresten uit het neolithicum en sporen van 12de en 13de-eeuwse turfwinning (AMK-terrein 7261 en waarneming 35957).

De archeologische waarnemingen en vondstmeldingen die rondom Westerbroek zijn gedaan betreffen de resten van een borg (waarneming 238601), een stenen bijl uit de bronstijd of ijzertijd (waarneming 125), een mesolithische vindplaats (waarneming 36376), een vuursteenvindplaats zonder nadere datering (waarneming 57744) en een zilveren munt uit de 9de eeuw (vondstmelding 418362).

Op de archeologische beleidskaart van de gemeente Hoogezand-Sappemeer is aangegeven dat in vrijwel het gehele plangebied een hoge archeologische verwachting aan de orde is. Aan de noordelijke rand van het plangebied ligt een klein gebiedje waarin een lage archeologische verwachting geldt (zie figuur 3; Libau 2010).

Figuur 3: Westerbroek op de archeologische beleidskaart van de gemeente Hoogezand-Sappemeer. De ligging van het plangebied is aangegeven met een gele omlijn.

Op de kadastrale minuut (gemeente Hoogezand, sectie I1) uit 1827 zijn de sporen van de vervening in Westerbroek en omgeving nog alom aanwezig (zie bijlage Kadastrale minuut). De omgeving wordt met name gekenmerkt door percelen die in de onderling aanwijzende tafels (OAT) zijn opgenomen als water en riet (zie WatWasWaar & HisGIS). Waarschijnlijk betreft het petgaten die in gebruik waren voor de vervening van laagveen en voor de rietproductie. Ten noordwesten van Westerbroek komen veel waterpartijen voor die volgens de OAT zonder opbrengst zijn. Deze percelen waren waarschijnlijk al volledig uitgeveend. Het plangebied was destijds in gebruik als weiland, water en riet en als bouwland. Vrijwel het gehele plangebied was het eigendom van de vervener Jelle Jans van Dijken. De noordelijke rand van het plangebied was in eigendom van de vervener Geert Derks Fiebens en de doodgraver Jan Reinders Jager. Laatstgenoemde bezat het stukje bouwland dat binnen het plangebied ligt.

Op de Topografische Militaire Kaart uit 1853 is de situatie in het plangebied niet gewijzigd. Wel is dan langs de zuidrand van het plangebied een voetpad aangegeven (WatWasWaar). Op de Bonnekaart uit 1909 zijn veel voormalige verveningen in de omgeving van het plangebied omgezet in weiland of veranderd in uitgebreide drassige gebieden (zie bijlage Bonnekaart). Het plangebied is in gebruik als weiland en erf en het westen van het plangebied maakt dan nog deel uit van een petgat. Op de topografische kaart van 1934 is dat echter niet meer het geval (WatWasWaar). Het petgat is rond het midden van de 20ste eeuw ingekrompen tot het huidige formaat. Het westelijk deel van het plangebied is aan het eind van de 20ste eeuw waarschijnlijk in gebruik genomen als

park (WatWasWaar). Tegenwoordig is hier een tennisbaan aanwezig. Het oostelijk deel van het plangebied is in gebruik als grasland (zie figuur 1).

Overweging en advies

Het plangebied ligt binnen een gebied met een hoge archeologische verwachtingswaarde. Het oostelijk deel van het plangebied ligt op een dekzandwelling. De hoogte in het plangebied loopt van oost naar west duidelijk af. Het westelijk deel van het plangebied is onderdeel geweest van een petgat. In het oosten van het plangebied, op de dekzandwelling, bestaat kans op het aantreffen van archeologische resten uit de steentijd en mogelijk ook uit de middeleeuwen. In het westen van het plangebied is de bodem verstoord doordat hier veen ontgonnen is en er tot aan het begin van de 20ste eeuw een petgat aanwezig was. In dit deel van het plangebied worden geen intacte archeologische resten verwacht.

Derhalve wordt geadviseerd om alleen in het oostelijk deel van het plangebied een archeologisch booronderzoek uit te laten voeren. De omvang van dit gebied is aangegeven in figuur 4. Het booronderzoek dient te bestaan uit 6 boringen, verspreid uit te voeren over het te onderzoeken gebied. Het booronderzoek dient gericht te zijn op de gaafheid van de bodem en het voorkomen van archeologische indicatoren. De archeologische indicatoren kunnen bijvoorbeeld bestaan uit vuursteen, houtskool en fragmenten aardewerk. De relevante bodemlagen dienen te worden gezeefd.

In het westen van het plangebied is een archeologisch vervolgonderzoek niet nodig. Mochten hier onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen dan geldt krachtens de Monumentenwet (1988) een meldingsplicht. Vondsten dienen zo spoedig mogelijk te worden gemeld bij de gemeente Hoogezand-Sappemeer en bij Libau.

Figuur 4: Advieskaart voor het plangebied dorpsuitbreiding Westerbroek. Het deel van het plangebied waarvoor booronderzoek is geadviseerd is aangegeven in rood. Het deel van het plangebied waar geen archeologisch vervolgonderzoek nodig wordt geacht is aangegeven in blauw.

Bijlagen:

- Fysisch geografische kaart;
- Geomorfologische kaart;
- Kaart archeologie;
- Kadastrale minuut;
- Bonnekaart.

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl).

ANWB, 2004. *Topografische Atlas Groningen 1:25.000*. ANWB bv, Den Haag.

Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de provincie Groningen.

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Brood, P., A.H. Huussen & J. van der Kooi, 1999. *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. REGIO-Projekt Uitgevers, Groningen.

Cultuurhistorische Waardenkaart Groningen. Provincie Groningen 2004.

Grote Historische topografische Atlas Groningen ± 1900 – 1930, schaal 1: 25000. Uitgeverij Nieuwland, 2006. Tilburg.

Grote Historische Atlas van Nederland, 1: 50000. Deel 2: Noord-Nederland 1851 – 1851. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990. Groningen.

HisGIS, Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA) versie 3.1. College voor de Archeologische Kwaliteit (www.sikb.nl).

Luchtfoto's Google Maps en Bing Maps.

Molema, J., 2003. Jagers, veenpioniers en stadsbestuurders (12.000 v. Chr. -1594). In: Broek, J. van den et al., *375 jaar Hoogezand en Sappemeer*. Stichting 400 jaar Veenkoloniën. Profiel Uitgeverij, Bedum.

Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Snijders, F.L., 1985. *Fysische geografie in de provincie Groningen*. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1: 50.000. Uitgave 1973* Stiboka, Wageningen (Toelichting gepubliceerd in 1986; kaartopname door A.E. Clingeborg et al.).

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

WatWasWaar, kadastrale minuten uit het begin van de negentiende eeuw en overige historische kaarten (www.watwaswaar.nl).

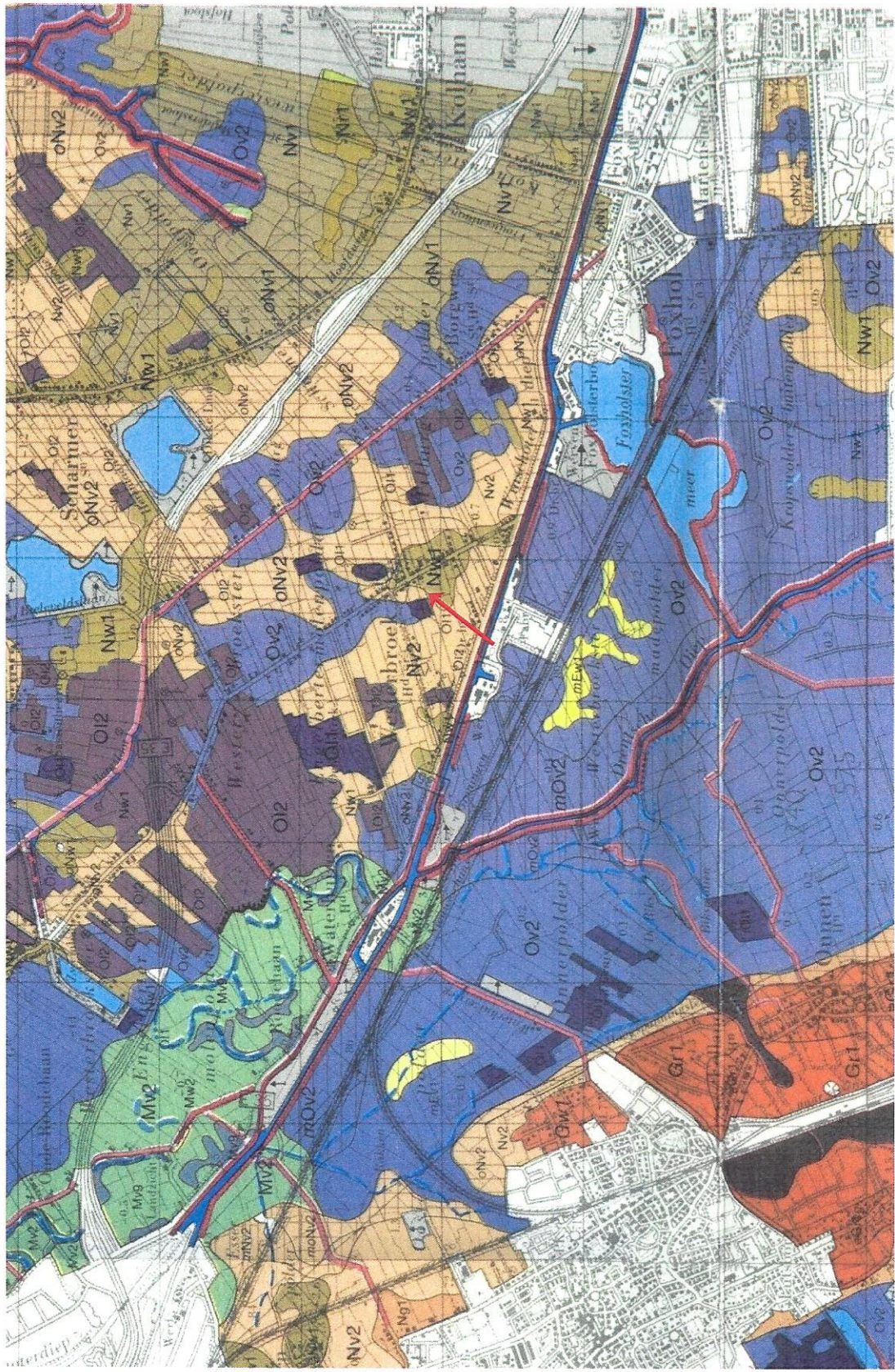
Archeologische perioden

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300000 C14
paleolithicum midden	300000 - 35000 C14
paleolithicum laat	35000 C14 - 8800 v.Chr.
paleolithicum laat A	35000 - 18000 C14
paleolithicum laat B	18000 C14 - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	5300 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	5300 - 4200 v.Chr.
neolithicum vroeg A	5300 - 4900 v.Chr.
neolithicum vroeg B	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum midden A	4200 - 3400 v.Chr.
neolithicum midden B	3400 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
neolithicum laat A	2850 - 2450 v.Chr.
neolithicum laat B	2450 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd midden A	1800 - 1500 v.Chr.
bronstijd midden B	1500 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg A	12 v.Chr. - 25 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg B	25 - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd midden A	70 - 150 n.Chr.
Romeinse tijd midden B	150 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
Romeinse tijd laat A	270 - 350 n.Chr.
Romeinse tijd laat B	350 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen vroeg A	450 - 525 n.Chr.
middeleeuwen vroeg B	525 - 725 n.Chr.
middeleeuwen vroeg C	725 - 900 n.Chr.
middeleeuwen vroeg D	900 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen laat A	1050 - 1250 n.Chr.
middeleeuwen laat B	1250 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden
nieuwe tijd A	1500 - 1650 n.Chr.
nieuwe tijd B	1650 - 1850 n.Chr.
nieuwe tijd C	1850 - heden

Fysisch geografische kaart Westerbroek en omgeving

De ligging van het plangebied is aangegeven met een pijl

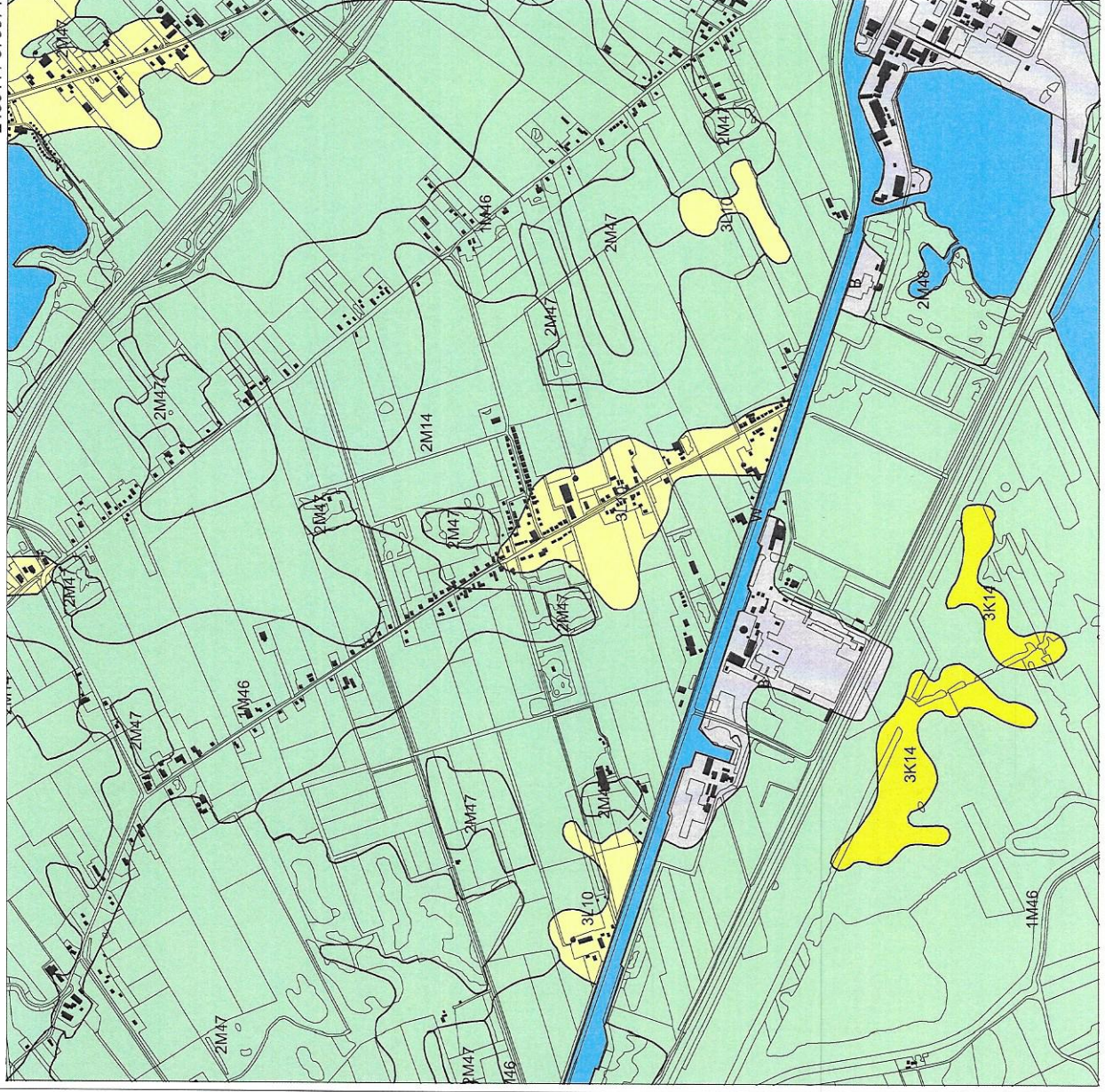

Geomorfologische kaart Westerbroek en omgeving

11-02-2014

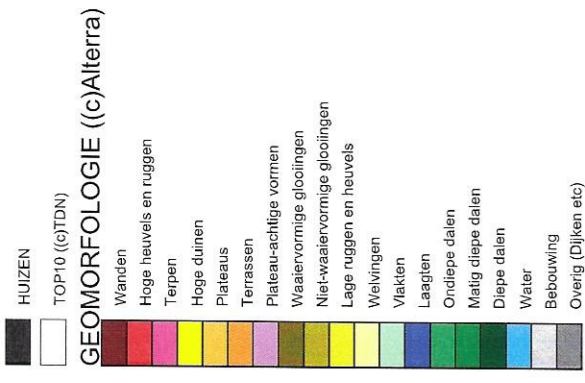
Libau

243641 / 579971

240079 / 576410

Legenda

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Combinatiekaart van AMK, bodemkaart en Archis

Libau

Legenda

- ```

graph TD
 A[VONDSTMELDINGEN] --> B[WAARNEMINGEN]
 B --> C[HUIZEN]
 C --> D[BODEM ((c)Altera)]
 D --> E[MONUMENTEN]
 E --> F[archeologische waarde]
 F --> G[hoge archeologische waarde]
 G --> H[zeer hoge archeologische waarde]
 H --> I[zeer hoge arch waarde, beschermd]
 I --> J[TOPO100 ((c)TDN)]
 J --> K[bebouwd gebied]
 J --> L[bos]
 J --> M[bouwland]
 J --> N[weiland]
 J --> O[boogaard/kwekerij]
 J --> P[heide]
 J --> Q[zand]
 J --> R[begraafplaats]
 J --> S[water]
 J --> T[overig bodemgebruik]

```

The diagram illustrates the TOP100 ((c)TDN) hierarchy. It starts with 'VONDSTMELDINGEN' (Findings) at the top, which leads to 'WAARNEMINGEN' (Observations), then 'HUIZEN' (Houses), and 'BODEM ((c)Altera)' (Soil ((c)Altera)). This leads to 'MONUMENTEN' (Monuments), which then branches into 'archeologische waarde' (archaeological value), 'hoge archeologische waarde' (high archaeological value), 'zeer hoge archeologische waarde' (very high archaeological value), and 'zeer hoge arch waarde, beschermd' (very high archaeological value, protected). This final category leads to the 'TOP100 ((c)TDN)' (TOP100 ((c)TDN)), which then branches into 'bebouwd gebied' (built-up area), 'bos' (forest), 'bouwland' (arable land), 'weiland' (pasture), 'boogaard/kwekerij' (orchard/horticulture), 'heide' (heath), 'zand' (sand), 'begraafplaats' (graveyard), 'water' (water), and 'overig bodemgebruik' (other land use).



239816 / 576389

A horizontal scale bar with alternating black and white segments. The left end is labeled '0' and the right end is labeled '1 km'.



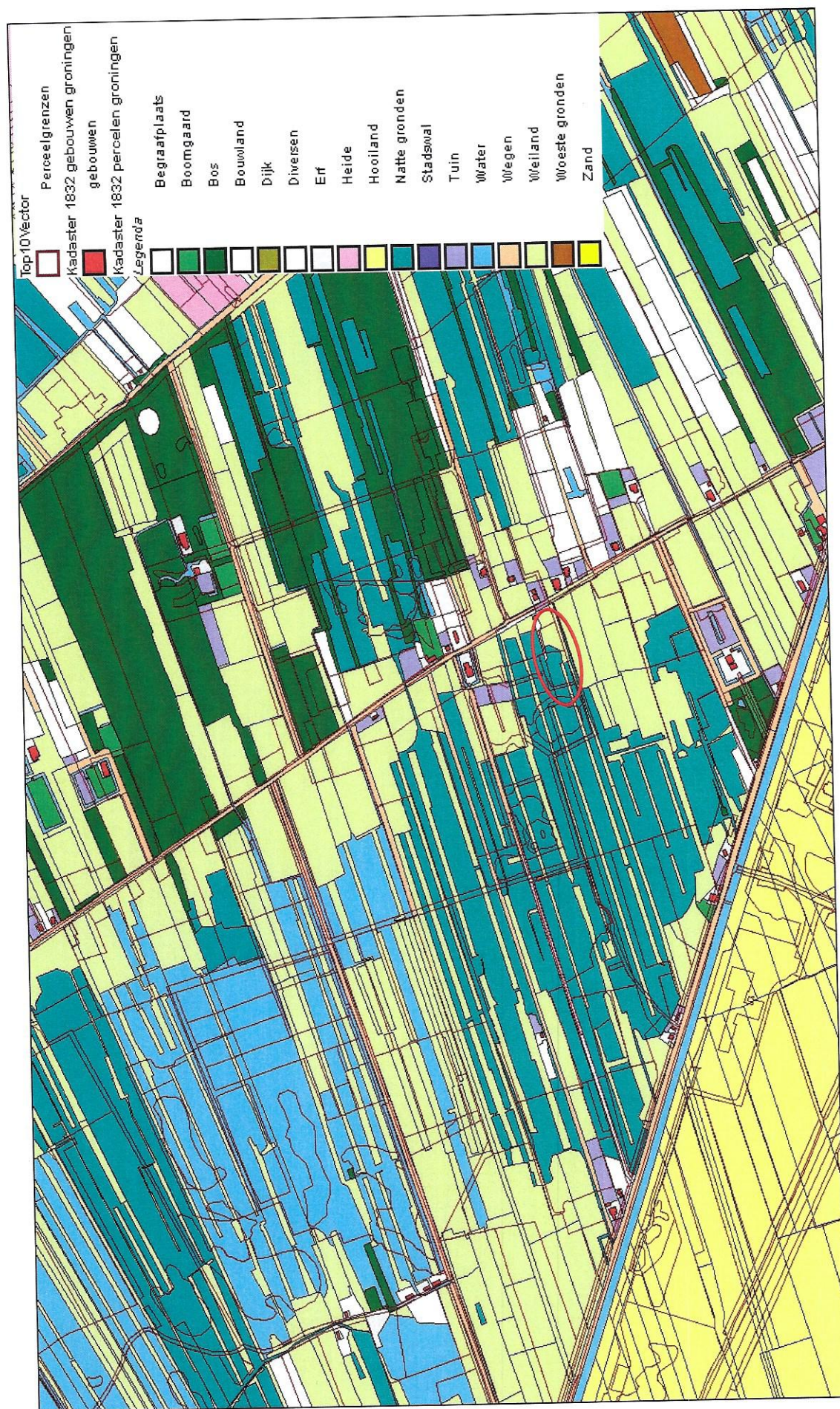
Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed  
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en  
Wetenschap



# Kadastrale minuut Westerbroek en omgeving met een projectie van de huidige perceelsgrenzen (bron: HisGls)

Het plangebied ligt binnen de rode ellips





Projectie van de huidige situatie op de Bonnekaart uit 1909: plangebied dorpsuitbreiding Westerbroek

